

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

**Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Şiirine Yöneltilen Eleştiriler
(Ebü'l-Hasan el-Cürçânî Örneği)**

Criticisms of Abu't-Tayyib al-Mutanabbi's Poetry
(The Example of Abu'l-Hasan al-Jurjānī)

Nevin KARABELA

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
Prof. Dr., Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Department of Arabic Language and Rhetoric
Isparta/Türkiye
nevinkarabela@sdu.edu.tr | orcid.org/ 0000-0001-6823-5461

Adnan ÖZTÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi
Suleyman Demirel University Social Sciences Institute
Department of Basic Islamic Phd Student
Isparta/Türkiye
adnanazzi1986@gmail.com | orcid.org/ 0000-0002-1133-3818

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15 Mayıs / May 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 6 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2024

Atıf | Cite as: Nevin Karabela, Adnan Öztürk, "Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Şiirine Yöneltilen Eleştiriler (Ebü'l-Hasan el-Cürçânî Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2024/1), 72-97.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Şiirine Yöneltilen Eleştiriler* **(Ebü'l-Hasan el-Cürcânî Örneği)**

Öz

Bir şairin hayatı, onun şiiri, şiir temaları ve şiir dilinin tanınmasına katkı sağlaması bakımından önemlidir. Bu sebeple Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şiirine yöneltilen eleştirileri ele alan makaleye Abbasi döneminin hem çok tanınan hem de çok tartışmaya ve edebi çatışmaya yol açan şairi Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin biyografisine kısaca yer verilerek başlanmıştır. Mütenebbî'nin hayat hikayesinde öne çıkan ve şiirinin gelişmesine etki eden seyahatlerinden, emirler ve yöneticilerle olan bağlantılarından söz edilmiştir. O, kendine olan aşırı özgüvenini şiirlerine yansıtarak iddialı bir şair olduğunu dile getirmekte ve şiirde üst düzey bir edebi yaklaşıma sahip olduğunu vurgulamaktadır. Şiirsel yetenekleri sebebiyle her devirde kendinden söz ettirmeyi başaran Mütenebbî hayatı boyunca kendini yüksek makamlara layık görmüş ve bunlara ulaşmak için çaba sarf etmiştir. Onun bu yüksek beklentileri çoğu zaman hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Bütün bunlar farklı bakış açılarına sahip eleştirmenler ve yazarlar tarafından ona yöneltilen tenkitleri ve değerlendirmeleri çoğaltmıştır. Bu eleştiriler çoğunlukla onun şiiri, şiir dili, şiirsel temaları, şiirinin özgün olup olmadığı vb. konularla ilgilidir. Ancak tenkit sınırlarını aşan bazı eleştirmenler sadece kusurlu buldukları hususları abartılı bir biçimde ele alarak, bazen de hakarete varan ifadeler kullanarak oldukça insafsız, taraflı ve önyargılı davranmışlardır.

Makalenin genel çerçevesini klasik dönemde Mütenebbî'nin şiirine ve şiir diline yöneltilen eleştiriler oluşturmaktadır. Bu bağlamda hicri dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren yaklaşık iki buçuk asırlık süreçte Mütenebbî'ye eleştiri yönelten tanınmış eleştirmenler ve yazarların görüşlerinden kısaca bahsedilmiştir. Makalenin odak noktasında ise Mütenebbî'nin şiirine ve şiir diline eleştiri yöneltenler arasında objektif ve bilimsel sayılabilecek görüşleriyle öne çıkan Ebü'l-Hasan Alî b. Abdilazîz el-Kâdî el-Cürcânî'nin *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih* adlı eserindeki eleştirileri ve değerlendirmeleri oluşturmaktadır. el-Cürcânî'nin Mütenebbî hakkındaki tenkitlerine geçmeden önce Mütenebbî'nin şiir diline ait genel özelliklerden söz edilmiştir. Ardından onunla ilgili tenkit veya değerlendirme yapan yazarlar ve eleştirmenler görüşlerine göre tasnif edilmiştir. Söz konusu görüşlerin bazısı Mütenebbî'ye tamamen olumsuz yaklaşmakta, bir kısmı tarafsız tavır takınmakta ve diğer bazısı da tamamen olumlu yaklaşmaktadır. Mütenebbî'yle ilgili görüş beyan edenlerin bir kısmı onunla ilgili müstakil kitaplar yazmış, diğer bir kısmı ise eserlerinin içinde belirli bir bölümde ondan ve şiirinden bahsetmiştir. Bu bağlamda Mütenebbî'ye değerlendirme ve tenkit yönelten birçok isim arasında es-Sâhib b. Abbâd, Ebû Ali Muhammed b. el-Hasan b. el-Muzaffer el-Hâtimî, İbn Vekî' et-Tinnîsî, Ebû Sa'd el-'Amîdî, Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, Ebû Mansûr es-Seâlibî, Ebü'l-Hasan İzzüddîn İbnü'l-Esîr, İbn Raşîk el-Kayravânî ve Ebu'l-Hasan el-Kâdî el-Cürcânî'nin görüşleri dikkat

* Bu makale SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam eden “*Mütenebbî'nin Şiirinde Estetik Unsurlar*” başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

çekmektedir. Tenkit yöneltten şahsiyetlerden bazısı Mütenebbî'nin çağdaşı olmakla birlikte diğer bir kısmı ondan sonraki dönemlerde yaşamıştır. Bu makalede Mütenebbî'yi eleştirenler arasında tarafsız tavrı, şiirde intihal konusuna ihtiyatlı yaklaşımı ve ılımlı bakış açısıyla orta yolu bulmaya çalışan Ebu'l-Hasan el-Cürcânî'nin *el-Vesâta* adlı eserindeki görüşleri ele alınacaktır. Diğer eleştirmenlerin görüşlerine ise kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: el-Mütenebbî, Eleştiri, Şiir, Ebu'l-Hasan el-Kâdî el-Cürcânî, el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih

Criticisms of Abu't-Tayyib al-Mutanabbî's Poetry (The Example of Abu'l-Hasan al-Kâdî al-Jurjânî)

Abstract

The life of a poet is important in terms of contributing to the recognition of his poetry, poetic themes and poetic language. For this reason, the article on the criticism of Abu al-Ṭayyib al-Mutanabbî's poetry begins with a brief biography of Abu al-Ṭayyib al-Mutanabbî, the most well-known and controversial poet of the Abbasid period. al-Mutanabbî's travels, his connections with emirs and rulers, which were prominent in his life story and influenced the development of his poetry, were mentioned. By reflecting his extreme self-confidence in his poetry, he reveals that he is an ambitious poet and clearly emphasizes in his own language that he has a high-level literary approach to poetry. al-Mutanabbî, who managed to make a name for himself in every era due to his poetic talents, considered himself worthy of high positions throughout his life and strived to achieve them. His high expectations often resulted in disappointments. All this has increased the criticism and evaluations directed at him by critics and writers with different points of view. These criticisms are mostly about his poetry, poetic language, poetic themes, whether his poetry is original or not, and so on. However, some critics have been quite unfair, biased and prejudiced by personalizing beyond the limits of criticism, exaggerating the points they find flawed, and sometimes using insulting expressions.

The general framework of the article is based on the criticisms of al-Mutanabbî's poetry and poetic language that started in the classical period and continued for a long time. In this context, the views of well-known critics and writers who criticized al-Mutanabbî over a period of about two and a half centuries from the end of the fourth century Hijri are briefly mentioned. The focus of the article is on the criticisms and evaluations of Abu'l-Hasan 'Alī b. 'Abd al-'Abd al-'Aziz al-Jurjânî, who stands out with his objective and scientific views among those who criticized al-Mutanabbî's poetry and poetic language. Before moving on to al-Jurjânî's criticisms of al-Mutanabbî, the characteristics of al-Mutanabbî's poetic language are mentioned. Then, the authors and critics who criticized or evaluated him are classified according to their views. Some of these views are completely negative towards al-Mutanabbî, some are neutral, and some are completely positive. Some of those who have expressed an opinion on al-Mutanabbî have written books dedicated to him, while others have

mentioned him in a specific section of their works. In this context, the views of al-Sāhib b. 'Abbād, Abu Ali Muhammad b. al-Hasan b. al-Muzaffar al-Hātīmī, Ibn Wajī' al-Tinnīsī, Abu Sa'd al-'Amīdī, Ibn Jinnī, Abū Mansūr al-Seālibī, Ibn al-Asīr, Ibn Rashīq al-Qayravānī, and Abu'l-Ḥasan al-Jurjānī stand out among those who evaluated and criticized al-Muṭanabbī. Some of the figures who criticized al-Muṭanabbī were his contemporaries, while others lived in later periods. We will discuss the views of Abu'l-Hasan al-Jurjānī, who tried to find the middle way among al-Muṭanabbī's critics with his impartial attitude, his cautious approach to plagiarism in poetry, and his moderate perspective in his work entitled al-Wasāta bayna al-Muṭanabbī wa Husūmih. We will only briefly touch upon the views of other critics.

Keywords: al-Muṭanabbī, Criticism, Poetry, Abu'l-Hasan al-Kādī al-Jurjānī, al-Wasāta bayna al-Muṭanabbī wa Husūmih

Giriş

Arap edebiyatının zaman aşımına uğramayan şairlerinden olan Mütenebbî, 303/916 yılında Kûfe'de doğmuş, orada büyümüş ve öğrenim görmüştür.¹ Şairin tam adı Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasan b. Abdussamed el-Cü'fî el-Kûffî'dir.² Mütenebbî dil ve edebiyata ilişkin bilgiler almak için dillerinde hata ve lahn bulunmayan bedevilerden çöl ortamında dil ve edebiyat tahsil etme imkânı bulmuştur.³

Mütenebbî'nin şiir yeteneğiyle tanındığı genç yaşlarında peygamberlik iddiasında bulunduğu rivayet edilmektedir. Bundan dolayı kendisine *Mütenebbî* lakabı verilmiştir.⁴ Bazı rivayetlerde Mütenebbî'nin peygamber olduğunu iddia ettiği görüşü hakimken, şiir konusunda üstün yeteneğe sahip olduğu için bu lakabın kendisine verildiği görüşü de vardır.⁵

Mütenebbî'nin biyografisi incelendiğinde birçok yere seyahat ettiği, bu bölgelerdeki emirleri ve yöneticileri öven şiirler söylediği görülmektedir. O, 321/933 yılında Suriye'ye yolculuk yapmıştır.⁶ Mütenebbî, Suriye'nin farklı bölgelerinde dolaşmış, bu sırada otuz iki kişiyi kırk dört kaside ile övmüştür. Bu süreçte Remle bölgesi valisinin daveti üzerine Remle'ye gitmiştir. 336/947 yılında Antakya'ya gelmiş ve Antakya valisi Ebu'l-Aşair ona Halep'teki Seyfuddevle Sarayı'nın yolunu açmıştır.⁷

¹ İbnü'l-Adîm, Ebu'l-Kâsım Kemâluddîn, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. Süheyil Zekkâr, (Daru'l-Fıkr), 644.

² İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'iz-Zamân Mimmâ Sebete Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân'*, thk. İhsân Abbas, (Beyrut, Daru Sâdır, 1978), 1/ 120.

³ el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Harun, (Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî, 1997), 2/ 347.

⁴ es-Se'âlibî, Ebû Mansūr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil, *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr*, thk. Muffid Muhammed Kamîha, (Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1/ 141.

⁵ Yusuf el-Bedî, *es-Subhu'l-Münebbî 'an Hayşiyeti'l-Mutenebbî*, thk. Mustafa es-Sekkâ, (Kahire, Dâru'l-Maârif), 66; es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/ 142.

⁶ el-Maârî, Ebû'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân, *Risâletü'l-Ğufrân*, thk. Âişe Abdurrahman, (Dâru'l-Maârif), 425.

⁷ el-Bedî, *es-Subhü'l-Münebbi*, 71.

Mütenebbî'nin Seyfûddevele (ö. 356/966) ile tanışması, onun hayatında dönüm noktası olmuştur. Hayatının bu döneminde diğer şairlerin elde edemediği pek çok imkana sahip olmuştur.⁸ Mütenebbî'nin Seyfûddevele Sarayı'nda elde ettiği yüksek konumdan rahatsızlık duyan kimseler, onunla Seyfûddevele'nin arasını bozmaya çalışmışlardır. Mütenebbî bu durumdan rahatsız olmuş ve Seyfûddevele Sarayı'nı terk ederek Halep'ten ayrılmıştır.⁹

Mütenebbî, 346/957 yılında Kâfûr el-İhşîdî'nin kendisini bir bölgeye vali yapacağına dair verdiği söze güvenerek Mısır'a gitmiştir. Ancak Kâfûr, ona verdiği sözü tutmamış ve Mütenebbî'nin Mısır'da geçirdiği dört buçuk yıl hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.¹⁰

Mütenebbî tekrar Kufe'ye dönerek burada bir süre kalmıştır. 352/963 yılında Bağdat'a gitmiştir. 354/965 yılında İran'ın Errecân bölgesini ziyaret ederek orada İbnü'l-Amîd ile görüşmüş,¹¹ daha sonra Adudüddevele b. Büveyh tarafından Şiraz'a davet edilmiştir. Şiraz'da kendine uygun bir ortamla karşılaşan şair, birçok ikrama nail olmuştur.¹² Daha sonra İran'dan ayrılıp Bağdat'a dönmek üzere 354/965 yılında yola çıkan Mütenebbî oğluyla birlikte öldürülmüştür.¹³

1.Mütenebbî ve Şiir Dili

Mütenebbî'nin divanı, fasih lafızlar, sağlam terkipler, atasözleri, felsefî bilgelik ve hikem içermesi nedeniyle Arap edebiyatında kültürel ve dilsel bir ansiklopedi niteliğindedir. Bu durum, Mütenebbî'nin üstün dilsel gücünü ve şiir yeteneğini gösterir. Ayrıca Mütenebbî'nin Arap dili ve edebiyatı alanında Arap çöllerinde edindiği kültürü yansıtır. Onun Arap dilinin sırlarına ve inceliklerine vakıf olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴ Bütün bunlar onun kendine özgü güçlü bir şiir dili üretmesine katkı sağlamıştır.¹⁵

Mütenebbî'nin şiir dili, lafızların belagati, terkiplerin zarafeti ve cümlelerin sağlam kurulmasıyla öne çıkmaktadır. Bu dil aynı zamanda şairin duyguları, fikirleri ve ulaşmaya çalıştığı beklentilerinin psikolojik bir yansımasını da temsil etmektedir. Dolayısıyla Mütenebbî'nin şiir dili, onun Arap şairleri arasında eşsiz bir konuma sahip olmasını sağlamıştır.¹⁶

Mütenebbî'nin şiirindeki dilsel özgünlük Seyfûddevele dönemindeki şiirlerinde belirginleşmiştir. O, Seyfûddevele'nin yanında kaldığı dönemde şiirde geleneksel üsluptan farklı, yeni bir üslup yaratmaya çalışmıştır. Zira edebi, lügavi ve felsefî şahsiyetleri bünyesinde barındıran bir edebi meclis olan Seyfûddevele Sarayı, Mütenebbî'nin şiirlerinde yaratıcılığın ortaya çıkması için

⁸ Hanna el-Fâhûrî, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, (Beyrut, el-Mektebetü'l-Bulisîye, 1987), 601-602.

⁹ İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâr-i Men Zehab*, thk. Mahmud el-Arnaut, Abdulkadir el-Arnaut, (Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1989), 4/ 283.

¹⁰ Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A 'lâm*, (Beyrut, Daru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002), 1/ 115.

¹¹ ez-Ziriklî, *el-A 'lâm*, 1/ 115.

¹² İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, 680.

¹³ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, (Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001), 5/169; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A 'yân*, 1/ 127.

¹⁴ es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/141; Velîd Kassâb, "el-Husûmetü'n-Nakdiyye havle Şîri'l-Mütenebbî", *Mecelletü'l-Faysal*, sayı; 55, (Riyad, 1981), 26.

¹⁵ Kassâb, "el-Husûmetü'n-Nakdiyye", 26.

¹⁶ Muhammed Hüseyin, *el-Mütenebbî ve'l-Karâmîta*, (Riyad, Menşûratu Dâri'r-Rifâî, 1981), 16.

uygun zemini oluşturmuştur.¹⁷ Mütenebbî'nin o zamanki şiiri, çeşitliliği ve dilsel özgünlüğü bakımından Arap edebiyatının en güzel şiirleri arasında yer alır ve sanat hayatının zirvesini teşkil etmektedir.¹⁸ Ayrıca Seyfüddeve Sarayı, dil, edebiyat, nahiv ve felsefe alanlarında yapılan tartışmalara ve münazaralara katılan filozof, şair, eleştirmen ve bilim adamları için elverişli bir ortam olmuştur.¹⁹

Mütenebbî Arap dilinin sırlarını, inceliğini ve ayrıntılarını bilmekle kalmamış, aynı zamanda şiirlerinde nadir ve garip kelimeler kullanarak Arap dilinin derinliklerine vakıf olduğunu göstermiştir.²⁰ Aşağıdaki rivayet, onun Arap dilinde nadir ve garip lafızlara ilişkin hâkimiyetini göstermektedir: “Bir gün dilci Ebu Ali el-Fârisî Mütenebbî'ye “dilimizde (فُعلَى) veznine ait kaç çoğul vardır” diye sormuştur. Mütenebbî hiç tereddüt etmeden (حجلى وظربى) şeklinde iki çoğul kelimeyi zikretmiştir. Bunun üzerine Ebu Ali el-Fârisî, üç gün inceledikten sonra, bu iki kelimenin dışında aynı vezinde üçüncü bir çoğul olmadığını tespit etmiştir”.²¹

Mütenebbî'nin şiir dilinin özelliklerinden biri de nahiv ve sarf kaidelerinin dışına çıkmasıdır.²² Mütenebbî Kufe'de yetişmesi ve orada ilim öğrenmesi nedeniyle, Kufe ekolünün metodunu takip eden şairlerden biri olarak görülür. Kûfe dil ekolü mensuplarında görülen Basra'daki yaygın anlayışla çelişen şaz ifadeler, nadir terkiplere ve garip sözcüklere şiir dilinde yer vererek dil ve nahiv alanında kendine has kültürünü ortaya koymuştur.²³

Mütenebbî'nin şiirlerine ait özellikler arasında atasözlerini çok kullanması dikkat çeken bir başka husustur. Mütenebbî'nin sahip olduğu zengin atasözü kültürünü, onun şiirlerinde kullandığı 370'ten fazla atasözünü derleyen Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) tarafından yazılan risalede görmek mümkündür.²⁴

2. Eleştirmenlerin Mütenebbî Hakkında Görüşleri

Mütenebbî, Arap edebiyatı tarihinde birçok tartışmaya yol açan ve üzerine eserler yazılan Abbasi dönemi şairidir. Onun şairliği ve şiirlerinin bu denli tartışılması şiirsel gücünden ve şöhretinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla eleştirmenler Mütenebbî hakkında farklı tutumlar sergilemişler ve buna bağlı olarak çeşitli görüşler sunmuşlardır. Bazıları Mütenebbî'nin şiirinde bulunan her türlü kusuru ortaya koymaya çabalamıştır. Hatta Mütenebbî'nin Arap edebiyatında sahip olduğu konumu ve itibarını düşürmeye çalışanlar da olmuştur. Kimileri de Mütenebbî'ye karşı olumlu

¹⁷ el-Bedî, *eş-Subhu'l-Münebbî*, 87.

¹⁸ İsmail Durmuş, “Mütenebbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2006), 32/196.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/123.

²⁰ Abdurrahim b. Ahmed Abbâsî, *Meâhitu't-Tansîs alâ Şevâhidi't-Telhîs*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, (Beyrut, Alemü'l-Kütüb), 1/ 30.

²¹ Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Kâhire, (Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1998), 258; Abbâsî, *Meâhitu't-Tansîs*, 1/30.

²² es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/193.

²³ Kemâleddin el-Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, şerh. Ramazan Abdultevvâb, (Kâhire, Mektebetü'l-Hâncî, 2002), 124; İbrahim Avad, *Luğatu'l -Mütenebbî Dirâsetün Tahlîliyye*, (Matbaatü'ş-Şebab, 1987), 12-13.

²⁴ es-Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. el-Abbâs, *el-Emsâlü's-Sâ'ire min Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn, (Bağdat, Mektebetü'n-Nahda, 1965), tahkik mukaddimesi, 8-10.

tavır takınarak onun eşsiz şiir yeteneğini vurgulamış ve eleştirmenlerin ortaya attığı kusurları görmezden gelen, savunan veya mazur gören bir yaklaşım sergilemiştir. Bazıları ise Mütenebbî hakkında tarafsız kalmaya ve eleştirmenlerin Mütenebbî'nin şiiriyle ilgili tenkitlerini farklı bir bakış açısıyla yorumlamaya çalışmıştır.

Klasik dönemde Mütenebbî'nin şiiri, şiir temaları ve şiir diline yönelik eleştiri ve değerlendirme yapan birçok yazar ve tenkitçi vardır. Burada onlar tasnif edilerek görüşlerine kısaca yer verilecek, ardından makalenin odak noktasını oluşturan, ılımlı ve objektif görüşleriyle öne çıkan Ebü'l-Hasan el-Cürcânî'nin Mütenebbî'ye yönelik görüşleri detaylıca ele alınacaktır. Mütenebbî hakkında değerlendirme yapan eleştirmenleri üç kısma ayırarak incelemek mümkündür:

Olumlu Yaklaşanlar: İbn Cinnî (ö. 392/1002)

Olumsuz Yaklaşanlar: es-Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995), Ebû Ali el-Hâtimî (ö. 388/998), İbn Vekî' et-Tinnîsî (ö. 393/1003), Ebû Sa'd el-'Amîdî (ö.433/1042),

Objektif Yaklaşanlar: Ebü'l-Hasan el-Kâdî el-Cürcânî²⁵ (ö. 392/1001), Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038), İbn Raşîk el-Kayravânî (ö. 456/1064), İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239)

2.1. Mütenebbî'ye Olumlu Yaklaşanlar

A-İbn Cinnî

İbn. Cinnî, Mütenebbî'nin şiirine ve şairliğine tamamen olumlu bakışıyla öne çıkmaktadır. O, Mütenebbî'nin öğrencisi, râvisi ve sâdik dostu olup divânını şerh ederek onu yakından tanıyanlar arasındadır. Mütenebbî'nin çağdaşı olan İbn Cinni onunla Seyfûddeve meclisinde görüşme fırsatı bulmuştur.²⁶ Divân şerhinin birçok yerinde Mütenebbî'ye ve şiirine verdiği değeri belirten İbn Cinnî onun yenilikçi anlamlar bulma yeteneğini övmüştür. Ona göre bu yeteneği Mütenebbî'ye karşı kin ve düşmanlık besleyenler dışında hiç kimse inkâr edemez.²⁷

İbn Cinnî, Mütenebbî'nin şiirlerinde nadir ve garip kelimeler kullandığı yönündeki eleştirmenlerin tenkitlerini yersiz bulmaktadır. Ona göre Mütenebbî şiirlerinde nadir ve garip lafızları kullansa da bu onun Arapça ve şiir bilgisizliğinden değildir. Bu, daha çok onun edebî kültüründen, dil tecrübesinden, Arap edebiyatındaki kelimeler usullerini bilmesinden ve lafzı uygun yerde kullanma konusundaki yetkinliğinden kaynaklanmaktadır.²⁸

İbn Cinnî'ye göre, insanlar Mütenebbî'nin şiirinden uzaklaşmaya ve önemsememeye çalışsalar da bunda başarılı olamazlar. Çünkü Mütenebbî'nin en önemli özelliği olan şiirsel çekiciliğine karşı durmaları mümkün değildir. O, eşsiz şiirsel yeteneği ile zamanının tüm şairlerine üstün gelecektir.²⁹

²⁵ Cürcânî nisbesiyle tanınmış Arap dili ve edebiyatı alanında eser veren üç âlim vardır. Bunlar hakkında bkz: Olçun, Muhammed Mahmut, "Cürcânî Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Haziran 2021, c. 4, Sayı: 1, s. 61-68.

²⁶ İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Bağdâdî, *Fesrû Şi'ri'l-Mutenebbî*, thk. Rıza Receb, (Dimaşk, Daru'l-Yenâbi', 2004), 434.

²⁷ İbn Cinnî, *Fesrû Şi'ri'l-Mutenebbî*, 1/3.

²⁸ İbn Cinnî, *Fesrû Şi'ri'l-Mutenebbî*, 1/3-4.

²⁹ İbn Cinnî, *Fesrû Şi'ri'l-Mutenebbî*, 1/3-5.

2.2. Mütenebbî'ye Olumsuz Yaklaşımlar:

A-es-Sâhib b. Abbâd

Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995), *el-Keşf 'an Mesâvi'i Şi'ri'l-Mütenebbî* adlı risâlesinde Mütenebbî'nin şiirindeki kusurları ortaya koymaya çalışmıştır.³⁰ Mütenebbî 354/965 yılında İsfahan'ı ziyaret ettiğinde, Sâhib, Mütenebbî'ye kendisini ziyaret etmesi ve onu övmesi için resmi bir davet göndermiş, ancak Mütenebbî bu davete karşılık vermemiştir.³¹ Bundan yola çıkarak risâlenin yazımını kişisel ve duygusal sebeplere bağlamak mümkündür. Ayrıca Mütenebbî'nin 354 yılında vefat ettiği dikkate alınır, Sâhib'in risâlesini şairin ölümünden sonra yazmış olması muhtemeldir.

Sâhib b. Abbâd, eserinde Mütenebbî'ye karşı çok sert tavır almıştır. O şairin beyitlerini lafız, anlam, yöntem ve nazım bakımından eleştirmekten öte, içinde gizlediği olumsuz duyguları ifade eden değerlendirmelerde bulunmuştur. Hatta daha da ileri giderek eleştiri sınırlarını aşan aşağılayıcı ifadeler kullanmıştır.³²

O, kitabının girişinde Mütenebbî'ye karşı önyargılı olmadığını ve şiirlerindeki kusurların izini sürmek veya hatalarını ortaya çıkarmak gibi bir amacı olmadığını belirtse de, bu söylediklerini haksız çıkaracak ifadeler kullanmıştır. Hatta Mütenebbî'ye karşı hislerini gösteren bazı göndermeler mevcuttur.³³ Eserinde Mütenebbî'ye karşı eleştiri sınırlarını aşan şu ifadeleri kullanmıştır: "Keşke Havva kısır olup ta öyle birini doğurmasaydı, keşke Hz. Âdem'in soyu kesilip onun neslinden öyle biri olmasaydı".³⁴

Sâhib b. Abbâd, Mütenebbî'nin şiirindeki anlam bakımından tutarsızlığı ve şiirsel temadan uzaklığı iddiasıyla eleştiriler yöneltilmektedir. Bu nedenle Mütenebbî'nin birçok şiirinin doğallıktan uzak yapmacık ifadeler barındırdığını iddia eder.³⁵

Mütenebbî'ye karşı müstehzi bir dil kullanan Sâhib, onun şiirlerine ilişkin kusurları ortaya koymaya çalışmıştır. Onun şiirsel bağlama uygun olmayan garip, tuhaf ve karmaşık lafızlar kullandığını iddia eder. Mütenebbî'yi, şiirlerinde Arap dili esaslarını, örf ve adetlerini çiğnediği, hükümdarlara ve emirlere kötü bir üslupla hitap ettiği için eleştirmiştir.³⁶ Mütenebbî'nin anlamlara uyacak şekilde kafiye ve vezin kullanmasını tenkit etmiştir.³⁷ Diğer şairlerden hem lafız hem de anlam açısından intihal olduğunu ileri sürdüğü bazı şiirsel örneklerden bahsetmiştir.³⁸

³⁰ es-Sâhib b. Abbâd, *el-Keşf 'an Mesâvi'i Şi'ri'l-Mutenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn, (Bağdat, Mektebetül-Maârif, 1965), 30.

³¹ es-Sâhib, *el-Keşf*, (tahkik mukaddimesi), 19-20.

³² es-Sâhib, *el-Keşf*, 55, 65, 68.

³³ Bkz. Sâhib, *el-Keşf*, s.30- 42.

³⁴ es-Sâhib, *el-Keşf*, s. 69.

³⁵ es-Sâhib, *el-Keşf*, 29-30.

³⁶ es-Sâhib, *el-Keşf*, 45-47.

³⁷ es-Sâhib, *el-Keşf*, 67-68.

³⁸ es-Sâhib, *el-Keşf*, 55, 57, 67.

B-el-Hâtimî

Arap edebiyatında Mütenebbî'nin şiirini sert bir şekilde eleştiren ve onu tüm erdemlerden ve estetik unsurlardan uzak gören eserlerden biri Ebû Ali el-Hâtimî'nin (388/998) *er-Risâletü'l-Muvaddiha fi Keşfi 'Uyûbi'l-Mütenebbî* adlı kitabıdır. Bu kitap, mukaddimesinde belirtildiği gibi, Mütenebbî'ye saldırmaya teşvik eden İbnü'l-Vezîr el-Mühellebî'nin ricası üzerine yazılmıştır.³⁹

Hâtimî, Mütenebbî'nin şiirlerini önceki eleştirmenlerin ortaya koydukları kusurları eleştirel bir şekilde okumuş ve bunun üzerine sözcüklerde, anlamlarda, imgelerde ve diğer konularda bulunduğu hataları ilave etmiştir. Böylece Hâtimî, Mütenebbî'yi şiir dairesinden çıkarmayı, başarısızlıklarını ve kusurlarını ortaya çıkarmayı, yaptığı intihalleri göstermeyi hedeflemiştir. O, Mütenebbî'yi küçük düşürmeye, itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Hâtimî'ye göre Mütenebbî'nin çoğu şiirinde intihal bulunmaktadır.⁴⁰

Hâtimî, Mütenebbî'nin kelime seçiminde yaptığı hatalara dikkat çeker. Hâtimî'ye göre Mütenebbî, özellikle gazel temasında, yeni şairlerin sözlerine benzer şekilde garip, nadir, tuhaf ve bayağı lafızlar kullanmada ölçü tanımamıştır.⁴¹ Mütenebbî'nin Arap dili ve grameri konusunda bilgi eksikliğini gösteren dil hatalarına (lahn) düşmesi, nahiv ve sarf hataları yapması, Hâtimî'ye göre Mütenebbî'nin şiirsel sapmaları arasında yer alır.⁴²

Hâtimî, Mütenebbî'nin şiiriyle ilgili ritim açısından kusurlu bulunduğu hususlara da değinerek onun edebi konumunu düşürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Mütenebbî'nin vezin, kafiye ve kötü matlalar bakımından düştüğü hataları gösteren bazı şiirlerden söz etmiştir.⁴³

Hâtimî'nin Mütenebbî'yi eleştirdiği şiirsel kusurlardan bir diğeri, Mütenebbî'nin ifadelerini aktarırken izlediği felsefi yaklaşımdır. Bu nedenle Mütenebbî'yi, Aristoteles gibi Yunan filozoflarından düşünce çalmak ve bunları şiire dönüştürmekle suçlamaktadır.⁴⁴

C-İbn Vekî' et-Tinnîsî

Hicri dördüncü asırda Mütenebbî karşıtı isimler arasında İbn Vekî' et-Tinnîsî (ö. 393/1003) de bulunur.⁴⁵ İbn Vekî', Mütenebbî'nin şiirlerini eleştiren *el-Munsif li's-Sârik ve'l-Mesrûk minh fi İzhâri Serikâti Ebî't-Tayyîb el-Mütenebbî* adlı eseri yazmıştır. Bu kitapta şiirsel intihaller başta olmak üzere Arap edebiyatındaki bazı önemli tenkit ve belagat konuları ele alınmaktadır.⁴⁶

Bu kitabın yazılması kişisel bir sebebe yöneliktir. Zira Mütenebbî'nin şiirlerine duyulan hayranlıktan dolayı İhşîdî Emîri Kâfûr'un vezirinin bundan rahatsızlık duyması ve Mütenebbî'nin ona

³⁹ el-Hâtimî, Ebu Ali Muhammed b. el-Hasan b. el-Muzaffar, *er-Risâletü'l-Muvaddiha fi Keşfi 'Uyûbi'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Yusuf Necm, (Beyrût, Dâru Sâdır, 1986), 2.

⁴⁰ el-Hâtimî, *er-Risâletü'l-Muvaddiha*, 2.

⁴¹ el-Hâtimî, *er-Risâletü'l-Muvaddiha*, 31, 62, 82.

⁴² el-Hâtimî, *er-Risâletü'l-Muvaddiha*, 56-57.

⁴³ el-Hâtimî, *er-Risâletü'l-Muvaddiha*, 76-78.

⁴⁴ el-Hâtimî, *er-Risâletü'l-Hâtimiyye fî mâ Vâfaka'l-Mütenebbî fi Şi'rihi Kelâme Aristo fi'l-Hikme*, thk. Fuâd Efrâm el-Bustânî, (Beyrût, Dâru'l-Maşrik, 1931), 279.

⁴⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/104-106.

⁴⁶ İbn Vekî' et-Tinnîsî, *el-Munsif li's-Sârik ve'l-Mesrûk Minh fi İzhâri Serikâti Ebî't-Tayyîb el-Mütenebbî*, thk. Ömer Halîfe b. İdrîs, (Bingâzî, Câmî'atu Karyûnis, 1994), 1/ 47.

methiye şiirleri yazmaması eserin ortaya çıkış noktasıdır. Bu nedenle vezir Ebu'l-Fadl, İbn Vekî'yi Mütenebbî'nin şiirlerini eleştiren ve edebiyat çevrelerinde onun şairliğini karalayan bir eser yazması için kışkırtmıştır.⁴⁷

İbn Vekî, eserinde Mütenebbî'nin intihallerini göstermeye çalışmıştır. İbn Vekî, Mütenebbî'nin şiirlerini divanındaki kasidelerinin kronolojik sıralaması ışığında baştan sona kadar ele alır.⁴⁸ Anlaşılması kolay olan, manası tekrarlanan ve garip manalar barındırmayan beyitler haricinde divanındaki beyitleri tek tek inceleyerek zikreder.⁴⁹ Ardından Mütenebbî'nin diğer şairlerden şiirlerini nasıl intihal ettiğini gösterir. Mütenebbî'nin şiirlerindeki intihalleri gösterirken İbn Vekî, Mütenebbî'nin şiirlerini diğer şairlerin şiirleriyle karşılaştırır. Bunun sonucunda Mütenebbî'nin diğer şairlerden çaldığı şiirler hakkında ya Mütenebbî'nin aldığı şiirlerde kusurlu olduğu ya da alınan şiirlere kıyasla sanatsal bakımdan eşit olduğu veya çaldığı şairlerden daha üstün olduğu hükmünü verir.⁵⁰

D-Ebû Sa'd el-'Amîdî

el-'Amîdî, Mütenebbî hakkında *el-İbâne 'an Serikâti'l-Mütenebbî* adlı bir eser yazmıştır. el-'Amîdî, kitabını telif amacının, Mütenebbî'nin önceki dönemlerde yaşayan (mütেকaddimun) ve kendi dönemindeki tanınmayan şairlerden yaptığı intihalleri ortaya çıkarmak olduğunu belirtmiştir. el-'Amîdî, Mütenebbî'nin şiirinin kalitesini, nazımının sağlamlığını, sözlerinin belagatini, gramerinin sağlamlığını ve belagat sanatlarını kullanmadaki yeteneğini zımnen kabul etse de Mütenebbî'yi edebî açıdan hak ettiği yerde konumlandırmamış ve onu şiirsel intihalden kurtaracak bir hüküm vermemiştir.⁵¹

Mütenebbî'nin şiirlerine yansıttığı kibirli ve kendini üstün gören tavrı el-'Amîdî'nin ona karşı sert eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur. Mütenebbî'nin edebiyat çevrelerinde sahip olduğu şöhret, insanların onun edebiyatıyla meşgul olmaları ve meclislerinde şiirleriyle iftihar edip onun statüsünü ve edebî değerini takdir etmeleri el-'Amîdî'yi, bu şairin Arap edebiyatında sahip olduğu ünü bastırmaya, başarısızlıklarını göstermeye ve kusurlarını aramaya sevk etmiştir.⁵²

el-'Amîdî, Mütenebbî'nin şiirini Ebu Temmâm ve el-Buhtürî gibi diğer şairlerle mukayese etmiştir. Bunun sonucunda Ebu Temmâm'ın Mütenebbî'den daha üstün olduğuna işaret ederek, bu iki şairi kategorik olarak aynı edebî tabakada sınıflandırmayı reddetmiştir. Ona göre Mütenebbî de Buhtürî gibi şiirlerinde yapmacılıktan ve tekellüften kaçamamıştır. Mütenebbî, İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896)'nin yenilikçi anlamlar tasvir etme, yeni benzetmeler bulma ve bilgeliği ifade etme becerisine

⁴⁷ İhsân Abbâs, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî 'İnde'l-Arab*, (Beyrût, Dâru's-Sekâfe, 1983), 306; İbn Vekî, *el-Munsif*, 1/48; Muhammed Abdurrahman Şuayb, *el-Mütenebbî Beyne Nâkideyhi fî el-Kadîm ve el-Hadîs*, (Mısır, Dârü'l-Maârif, 1964), 35.

⁴⁸ İbn Vekî, *el-Munsif*, 1/53.

⁴⁹ İbn Vekî, *el-Munsif*, 1/194.

⁵⁰ İhsân Abbâs, *Târîhu'n-Nakd*, 300.

⁵¹ el-'Amîdî, Ebû Sa'd Saîd Muhammed b. Ahmed, *el-İbâne 'an Serikâti'l-Mutenebbî*, thk. İbrahim ed-Dessûkî, (Mısır, Dârü'l Maârif, 1961), 23.

⁵² el-'Amîdî, *el-İbâne*, (tahkik mukaddimesi), 7.

hâkim olamamıştır. Böylece el-‘Amîdî, el-Mütenebbî'nin şiirlerini düşük görmüş ve ona karşı duyduğu olumsuz hisleri eserine yansıtmıştır.⁵³

2.3. Mütenebbî'ye Objektif Yaklaşım Göstermeye Çalışanlar:

A-Ebû Mansûr es-Seâlibî

Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetimetü'd-Dehr* adlı eserinde Mütenebbî'nin şiirlerini incelerken ılımlı bir tavır göstermiştir. O, Mütenebbî'nin şiirlerinde bulunan eksikleri zikrederken, olumlu yanlarından da söz eder. İnsanlar tarafından beğenilmeyen bazı beyitlere atıfta bulunduğu, çok beğenilen beyitlerine de yer verir. Onun bazı şiirlerindeki kusurlara işaret ederken, şiirinde estetik bulunduğu yönleri de dikkat çekmektedir.⁵⁴

es-Seâlibî, Mütenebbî'nin Arap edebiyatında büyük bir şöhrete sahip olduğunu belirtmiştir. İlim ve edebiyat meclislerine katılan herkesin, şarkıcı ve hatiplerden daha çok Ebû't-Tayyib'in şiirlerinden söz ettiklerini, Arap edebiyatıyla ilgili kitapların onun şiirlerinden alınan örneklerle dolu olduğunu ifade etmiştir. Eleştirmenlerin onun şiirleriyle meşgul olduklarını, şiirlerini eleştiri ve tahlillerle ele aldıklarını, bir kısmının Mütenebbî'yi küçük düşürmeye ve şiirindeki kusurları göstermeye çalıştığını, bir kısmının da şairin değerini yükseltmeye ve olumlu yanlarını ortaya çıkarmaya çalıştığını vurgulamıştır.⁵⁵

es-Seâlibî'nin Mütenebbî'nin şiirindeki kusurlardan bahsederken, daha önceki eleştirmenlerin kitaplarını, özellikle de es-Sâhib b. Abbâd'ın *el-Keşf* ve Cürçânin'nin *el-Vesâta* eserlerini incelediği görülür. Bu nedenle Mütenebbî'nin şiirlerinde garip lafızların kullanılması, kasidenin kötü matla'ı, mübalağada aşırılık, nahiv, sarf ve aruz hataları yapılması, şiirsel bağlamın şiirin temasına uygunluk göstermemesi ve şiir nazmında felsefî ve tasavvufî öğretilerden etkilenilmesi gibi daha önceki kitaplarda geçen kusurların aynısını zikretmiştir.⁵⁶

es-Seâlibî, şiir-din ilişkisi bağlamında Mütenebbî'nin şiirlerinde dindar olmadığı izlenimi veren ve inancının bozuk olduğuna işaret eden şu beyitleri nakleder:

أَيَّ عَظِيمٍ أَنَّقِي	أَيَّ مَحَلِّ أَرْتَقِي
لَا هَ وَمَا لَمْ يَخْلُقْ	وَكُلُّ مَا قَدْ خَلَقَ أَل
كَشَعْرَةٍ فِي مَفْرَقِي	مُحْتَقَرٍ فِي هَمَّتِي

Hangi yerlere yükselmeliyim? Hangi güçlü (büyük) insandan korkmalıyım?

Cenab-ı Hakk'ın yarattığı ve henüz yaratılmamış olan her şey,

Benim gözümde küçüktür ve başımdaki bir saç teli gibidir.

es-Seâlibî, şiirin değerlendirilmesinde dinin bir ölçüt olmadığı, inanç bozukluğunun şairin değerini düşürecek bir sebep olamayacağını düşünür. Ancak İslam dininin büyük, mukaddes, semavî,

⁵³ el-‘Amîdî, *el-İbâne*, (tahkik mukaddimesi), 24.

⁵⁴ es-Seâlibî, *Yetimetü'd-Dehr*, 1/140.

⁵⁵ es-Seâlibî, *Yetimetü'd-Dehr*, 1/140.

⁵⁶ Muhammed Mendûr, *en-Nakdu'l-Menhecî 'inde'l-'Arab*, (Kahire, Dâru'n-Nehda, 1996), 314; Abbâs, *Târîhu'n-Nakd*, 376; es-Seâlibî, *Yetimetü'd-Dehr*, 1/181-183.

⁵⁷ Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, (Beyrût, Dâru Beyrut, 1983), 40.

takdir ve hürmeti hak eden bir din olduğu, şiir ve nesir metinlerinde dinin kutsallığının ihlal edilemeyeceği görüşündedir.⁵⁸

B-İbnü'l-Esîr

Mütenebbî'yle ilgili değerlendirme yapan eleştirmenlerden birisi de İbnü'l-Esîr'dir. O, *el-Meseli's-Sâir* adlı kitabında Mütenebbî'yi yüksek bir konuma yerleştirir ve ona hak ettiği şiirsel değeri verir. Şairin savaşları ve çatışmaları tasvir etmede sahip olduğu yeteneğe dikkat çeker. Şiirlerinde atasözlerini estetik bir şekilde kullanması hususundaki edebi yaratıcılığına işaret eder. Ancak buna rağmen Mütenebbî'nin şiirine Ebû Temmâm'ın şiirinden daha aşağı bir sırada yer verir.⁵⁹

İbnü'l-Esîr, Mütenebbî'nin şiirleri hakkında insanların iki gruba ayrıldığına işaret eder. Birinci grup, Mütenebbî'nin şiirlerine aşırı hayranlık duyarken, ikinci grup, Mütenebbî'ye karşı kin ve nefret duygularını göstermede aşırı gitmiştir. Ona göre her iki grup da objektiflikten uzaktır.⁶⁰

İbnü'l-Esîr, Mütenebbî'nin Divan'ını inceleyerek onun şiirlerini beş düzeye ayırır: Birinci düzey, Mütenebbî'yi diğer şairlerden ayıran estetik ve yaratıcı şiirin zirvesini içerir. İkinci düzey, Mütenebbî'yi diğer şairlerle eşit tutar. Üçüncü düzey, orta sanatsal değere sahip şiirleri kapsar. Dördüncü düzey, ortanın altına düşen şiirleri ihtiva eder. Beşinci düzeyde ise bayağı (aşağı) sözler kapsayan şiirler yer alır.⁶¹

C-İbn Raşîk el-Kayrevânî

İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064), *el-Umde* adlı eserinde Mütenebbî'yi savunan bir tavır almış ve şairler arasında karşılaştırma yaparak Mütenebbî'yi yaşadığı devrin şairleri arasında hak ettiği edebî konuma yerleştirmeye çalışmıştır. Ona göre, Ebû Nüvâs ve Buhtürî, muvelled şairler arasında en meşhur isimlerdir, ardından İbnü'r-Rûmî ve İbnü'l-Mu'tezz (ö. 296/908) gelir. Ancak Mütenebbî gelir gelmez ünü tüm dünyaya yayılmış, şiirleri dünyayı doldurmuş ve insanları meşgul etmiştir.⁶²

İbn Raşîk, Mütenebbî'yi diğer şairlere göre üstün kılan özellikleri göstermeye çalışır. Bu bağlamda, şiirini büyük bir ferasetle ve irticâlen söylemesi, yenilikçi anlamları kavramada hızlı olması, atasözlerini şiirde özgün bir şekilde kullanması ve şiirlerinin güzel başlangıcı (Hüsnü'l-İbtidâ') ve güzel sonu (Hüsnü'l-İntihâ') ile tüm şairleri geride bırakan büyük şiirsel kabiliyeti bu özellikler arasında sayılmaktadır.⁶³

D-Ebü'l-Hasan el-Cürcânî

Cürcânî (ö. 392/1001) Mütenebbî hakkında tartışmaların zirveye ulaştığı hicri dördüncü yüzyıl eleştirmenleri arasında yer alır. Onun kaynaklardaki tam adı Ebü'l-Hasan Alî b. Abdilazîz b. el-Hasan

⁵⁸ es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/210-211.

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn el-Cezerî, *el-Meseli's-Sair fi Edebi'l-Katib ve's-Şair*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna, (Kahire, Dâru'n-Nahda, 1959), 3/227-228.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-Sair*, 3/228.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-Sair*, 3/228; Amilî, Behâuddin Muhammed b. Hüseyin, *el-Keşkül*, (Beyrût Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 2/132.

⁶² İbn Raşîk, Ebü Alî el-Hasan b. Raşîk el-Kayrevânî, *el-Umde Fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrût, Daru'l-Cîl, 1981), 1/100.

⁶³ İbn Raşîk, *el-Umde*, 1/194, 222.

el-Kâdî el-Cürçânî'dir. İran'ın Cürçân kentinde doğmuş ve ilk ilim tahsilini burada yapmıştır. Hayatının farklı dönemlerinde İran, Irak ve Suriye'ye giderek oradaki hocalardan istifade etmiştir. Pek çok ilim dalında başarı gösteren Cürçânî tefsir, fıkıh, eleştiri, edebiyat ve tarih üzerine *Tehzîbü't-Târîh*, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Mecîd el-Ensâb*, *Kitâb fi'l-Vekâle* ve *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih* gibi birçok eser kaleme almıştır. Bağdat'ta kendisine siyasi hayatın kapılarını açan Sâhib b. Abbâd ile tanışmıştır. Ardından Büveyh hükümdarı tarafından önce Cürçân'a kadı, ardından Rey şehrine kâdilkudât olarak atanmıştır.⁶⁴ Atandığı bu vazifeyi hayatının sonuna kadar sürdüren Cürçânî 392/1001 yılında Rey'de vefat etmiştir.⁶⁵

Cürçânî'nin *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih* adlı kitabı, Mütenebbî'nin şiirlerini konu edinen önemli eleştirel eserlerden biri olarak kabul edilir. Ayrıca bu eser Sâhib b. Abbâd'ın Mütenebbî'yi sert şekilde eleştirdiği *el-Keşf 'an Mesâvî Şi'ri'l-Mütenebbî* adlı kitabına reddiye mahiyetinde yazılmıştır.⁶⁶ Cürçânî'yi bu kitabı yazmaya sevk eden sebeplerden biri de hicri IV. yüzyılda Mütenebbî'yi destekleyen ve ona karşı çıkan tenkitçiler arasında, Mütenebbî'yi merkeze alan tartışmaların çoğalmasındır. Bu nedenle Cürçânî, *el-Vesâta* eseriyle iki grup arasında ılımlı ve uzlaşmacı bir rol üstlenmiştir.⁶⁷

el-Vesâta kitabı, iki açıdan hicri IV. yüzyılın en önemli eleştiri kitaplarından biri olarak kabul edilir. Bunlardan ilki: bu yüzyılın en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Mütenebbî ile ilgili olmasıdır. İkincisi, kitabının objektif olması ve eleştiri problemlerini sistematik, bilimsel bir şekilde tartışmaya çalışmasıdır.⁶⁸ Cürçânî'nin eleştirel yaklaşımı âdil ve insaflı olmaya özen göstermesiyle öne çıkmaktadır. Mütenebbî'yi savunmadaki tavrı ise, eleştirel hüküm verirken adaleti göz önüne alan ve tenkit meselelerinde önyargılı olmaktan uzak duran, açıkça belirlenen bir yaklaşıma dayanmaktadır.⁶⁹ Buna rağmen bazı durumlarda Mütenebbî'nin muhalifleri ile destekçileri arasındaki uzlaşmacı rolünü terk ederek şairi savunduğu görülmektedir.⁷⁰

el-Cürçânî *el-Vesâta* adlı kitabı aracılığıyla Mütenebbî'nin şiirlerindeki kusurları ortaya çıkarma çabasında olanlara objektif bir şekilde cevap vermiştir. O, Mütenebbî'nin şiirindeki olumlu ve olumsuz yanları büyük şairlerle kıyaslayarak ortaya koymuştur.⁷¹ O, kitabında Mütenebbî'ye olumsuz bakan Sâhib b. Abbâd, el-'Amidî ve İbn Vekî' kadar önyargılı, tutucu ve duygusal davranmamıştır. Aksine makul, mantıklı ve belirli temellere dayanan bir yaklaşım izlemiş, şiir başta olmak üzere edebî

⁶⁴ Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, (Beyrût, Dâru Sadir, 1977), 5/1796-1800.

⁶⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 3/281.

⁶⁶ es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 5/4.

⁶⁷ Şevkî Dayf, *en-Nakd*, (Kahire, Daru'l-Maârif, ts), 91; Abbâs, *Târîhu'n-Nakd*, 315.

⁶⁸ Muhammed Zağlul Selâm, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî ve'l-Belağa Hatta'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicri*, (Kahire, Dâru'l-Maârif, 1982), 283.

⁶⁹ Selâm, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî*, 296.

⁷⁰ Selâm, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî*, 283.

⁷¹ Ebû'l-Hasan el-Cürçânî, Alf b. Abdilazîz, *el-Vesâta Beyne'l-Mutenebbî ve Husûmihi*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed el-Bicâvî, (Mısır, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1966), 415-416.

eserlerin eleştirisinde insafı esas alan bazı kriterler sunmuştur. Cürcânî bu kriterlere göre Mütenebbî, Buhtürî, Ebû Temmâm ve diğer şairler hakkında adil değerlendirmelerde bulunmuştur.⁷²

Müellif kitabın içeriğinde detaylı bir taksim yapmamasına rağmen eseri üç ana bölümde incelemek mümkündür. Mukaddime niteliğindeki birinci bölüm, Cürcânî'nin edebi eleştiri konusundaki tutumunu içermekte ve şairlerin değerlendirilmesinde esas alınacak bazı temel kriterleri sunmaktadır. İkinci bölümde Mütenebbî'nin savunması yer alır. O, Mütenebbî'yi savunurken, eleştirmenler tarafından ona atfedilen hataları mazur görmeye ve Arap edebiyatında aynı hatalara düşen büyük şairlerden örnekler vermeye çalışır. Kitabın üçüncü bölümünde Mütenebbî'ye olumsuz bakan yazarların eleştirileri yer almakta, uygulamalı şiir eleştirisine yer verilmekte ve bu eleştirilerin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddederek değerlendirme yapılmaktadır.⁷³

Eserin mukaddime niteliğinde olan birinci bölümünde Cürcânî, yaşadığı dönemdeki edebiyatçıların Mütenebbî hakkındaki görüşlerini arz eder. Bu çerçevede dönemindeki edebiyatçıların iki gruba ayrıldığına görür: Birinci grup Mütenebbî'yi överek şairlerine olan aşırı hayranlığını ifade eder, güzel özelliklerini ortaya çıkarır, hatalarına göz yumar ve ona zamanının şairleri arasında en yüksek konumu verir. İkinci grup, Mütenebbî'yi şairler tabakasından çıkarıp edebî statüsünü düşürmeye ve hatalarını, kusurlarını göstermeye çalışır. Ona göre her iki grup da Mütenebbî'nin şairleri hakkında estetik açıdan hüküm verme konusunda objektiflikten uzaktır.⁷⁴

Cürcânî, kitabında objektif olarak değerlendirilir. Çünkü edebi tenkide dair pek çok meseleyi mantığa ve kıyasa dayanarak sistematik ve bilimsel bir biçimde tartışmaya çalışmıştır. Fakat şairleri değerlendirme konusunda edebi zevke ve duyguya dayanmadığı için eleştirilmektedir.⁷⁵ Bu durum, hayatı boyunca kadı olarak çalışması ve tenkitten fıkıh dilini özümsemiş bir insan olmasıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla *el-Vesâta* kitabında metot ve üslup açısından kadılığının etkisini görmek mümkündür.⁷⁶ Cürcânî'nin benimsediği ihtiyat, dürüstlük, tevazu, tarafsızlık ve adalet âlimlerin nitelikleridir ve özgün eleştirinin değerini azami derecede ortaya çıkaran özelliklerdir.⁷⁷ Mendûr'a göre Cürcânî sanatsal bir eleştirmenden çok insani bir eleştirmendir. Bu durum onun eleştirel eğilimlerinin birçoğunda açıkça görülür. Kitabının pek çok yerindeki eleştiri görüşlerini sahip olduğu insani vasıflara bağlamak mümkündür.⁷⁸

Cürcânî, Mütenebbî'nin hatalarını ortaya çıkarma konusunda eleştirmenlerin gösterdiği önyargı nedeniyle bu eleştirmenleri Cahiliye ve İslam dönemi şairlerinin divanlarına bakmaya yönlendirir. Cürcânî'ye göre Cahiliye veya İslam şairlerinde lafız, anlam, tertip, nazım ve irab düzeyinde hatasız

⁷² Ahmet Bedevî, *el-Kâdî el-Cürcânî*, (Kahire, Daru'l-Maârif), 91.

⁷³ Bedevî, *el-Kâdî el-Cürcânî*, 72-74.

⁷⁴ Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 3.

⁷⁵ Mendûr, *en-Nakdü'l-Menheci İnde'l-Arab*, 301-303.

⁷⁶ Mendûr, *en-Nakdü'l-Menheci İnde'l-Arab*, 250-253.

⁷⁷ Mendûr, *en-Nakdü'l-Menheci İnde'l-Arab*, 307.

⁷⁸ Mendûr, *en-Nakdü'l-Menheci İnde'l-Arab*, 264-265.

veya kusursuz bir şiir bulmak neredeyse mümkün değildir. Dolayısıyla bu tür kusurların her şairde ve her dönemde mevcut olduğuna dikkat çeker.⁷⁹

Cürcânî, şiir eleştirisinde insafı esas alan genel kriterler belirler. Bu konuda o, eleştirmenlerin şairlerle ilgili hüküm verirken aşırı gitmeden adil, insafı ve tarafsız olması gerektiğini düşünür. Eleştirmenden meseleleri ele alırken objektif olması, taassuptan uzak durması ve şairlerin kusurlarını açıklayan bir gerekçe bulmasını bekler.⁸⁰

Cürcânî'nin belirlediği kriterler arasında kadim⁸¹ ile muhdes⁸², câhilî⁸³ ile muhadram⁸⁴ ve bedevî⁸⁵ ile müvelled⁸⁶ şairler arasında ayırım yapılmaması yer alır. Zira Cürcânî, şiiri Arap ilimlerinden biri olarak görmektedir. Bu ilmin temelini yetenek, rivayet, zeka ve eğitim oluşturur. Dolayısıyla bu dört temele vakıf olan her şair üstün kabul edilir ve seçkin sayılır. Bu doğrultuda Cürcânî, kadim ile muhdes gibi yukarıdaki ayrımlara bakılmaksızın, şairin bu dört temele ilişkin durumunu dikkate alarak, eleştirmenleri adil değerlendirme yapmaya çağırıda bulunmaktadır.⁸⁷

Cürcânî şiiri bu dört temele dayandırdığında şiirsel çerçeveyi⁸⁸ ilham ve sanatsal yaratıcılık için bir temel saymıştır.⁸⁹ Şiirsel çerçeve, şairi edebiyatta bulunan belirli imgeleri taklit etmeye zorlamaz, aksine şaire şiirsel çerçevenin sınırları dahilinde yenilik fırsatı bırakır. Buna göre bu çerçeve yaratıcılık sürecini yönlendirir. Çünkü yaratıcılık farklı kişisel koşullara tabidir ve bu koşullara bağlı olarak değişir, dolayısıyla bir şairin izlediği çerçeve, başka bir şairin izlediğiyle aynı olamaz.⁹⁰

Şairler şiirde üslup bakımından birbirinden farklılık gösterirler, her birinin kendine has bir üslubu vardır. Cürcânî bu durumu şairlerin farklı tabiatlarına bağlamaktadır. Bu nedenle şairlerin tabiatına göre şiirleri yumuşak ile sertlik, kolaylık ile zorluk arasında değişmektedir. Dolayısıyla eleştirmenlerin şairleri değerlendirirken bu meseleyi dikkate alması gerekir.⁹¹

Şairler hakkında eleştirel yargıların oluşmasında çevrenin değişimi etkili bir rol oynamaktadır. Fetihler, Arapların hakimiyetindeki toprakların genişlemesine ve dolayısıyla bedevi yaşamdan uzak yeni şehirlerin kurulmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda bedeviler şehirlere yerleşerek medeni tavırlar sergilemeye başlamışlar ve bu dillerine de yansımıştır. Bundan dolayı insanlar basit, kısa ve

⁷⁹ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 4.

⁸⁰ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 2-3.

⁸¹ Kadim: Câhiliye ve İslam dönemindeki şairler için kullanılan bir terimdir. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 137.

⁸² Muhdes: İslam döneminden sonra gelen şairlere verilen bir addır. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 137.

⁸³ Câhilî: Câhiliye devrinde yaşayan şairlere denir. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 79.

⁸⁴ Muhadram: Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde yaşayan şairlere denir. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 179-180.

⁸⁵ Bedevî: Çölde yaşayan ve şehir hayatından etkilenmeyen şairlere denir. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 137.

⁸⁶ Müvelled: İslâmî dönemden sonra Araplar arasında doğan yabancı şairler için kullanılan bir terimdir. Bkz. İbn Raşîk, *el-Umde*, 137; Butrüs el-Büstânî, *Udebâu'l-Arab fi'l-E'suri'l-Abbâsî*, (Kahire, Musseseu'l Hendâvi, 2011), 21-22.

⁸⁷ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 15.

⁸⁸ Şiirsel çerçeve sanatsal yaratıcılık sürecine ilişkin bir ifadedir. Kısaca önceki şairlerin eserlerini incelemek anlamına gelir. Bkz. Muhammed Mustafa Heddâre, *Müşkiletü's-Serikât fi'n-Nakdi'l-'Arabî Dirâse Tahlîliyye Mukârene*, (Kahire, Mektebetü'l-Anclu, 1958), 254.

⁸⁹ Heddâre, *Müşkiletü's-Serikât*, 255.

⁹⁰ Heddâre, *Müşkiletü's-Serikât*, 260.

⁹¹ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 17-18.

anlaşılması kolay ifadeler kullanma eğiliminde olup uzun, kaba ve zor ifadelerden kaçınmışlardır. Cürcânî'ye göre bu durum Arap şiirinin doğası üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Mesela şehirlere yerleşen ve bedevilerin kaba tarzlarından uzaklaşan İslam öncesi şairlerden Adî b. Zeyd'in (ö. 600) şiirleri, İslam döneminde bedeviler arasında yaşayan Ferazdak (ö. 114/732) 'ın şiirlerinden daha akıcı ve yumuşak olarak kabul edilir.⁹²

Şairlerin şiir nazmı konusunda tabiatının değişmesi ve göçebeliliğin kabalığından medeniyetin getirdiği inceliğe geçişle birlikte, muhdes şairler şiir nazmında içinde buldukları dönemin koşullarına uygun yeni bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır. Yeni yaklaşımı izleyerek yazılan şiirler Cahiliye şiirlerine kıyasla dilde zafiyet, üsluplarında tekellüf ve tasannu, belagat sanatlarında aşırı derecede mübalağa barındırdığından eleştirilenlerin eleştirilerine maruz kalmıştır.⁹³

Muhdes şairlere karşı eleştirilenlerin gösterdiği önyargı ve tarafsızlıktan dolayı Cürcânî, insafı elden bırakmadan hem muhdes şairleri hem de Mütenebbî'yi savunmak maksadıyla şairlerin yaptıkları hataları mazur görmeye çalışır. Bu hususta muhdes şairlerin yaşadıkları dönemin gereklerine göre şiirlerini düzenlediklerini bir gerekçe olarak sunar. Nitekim bu dönem, bedevi yaşamdan hadari (şehirli) hayata geçişlere sahne olmuş, bunu şairlerin mizaçlarında meydana gelen değişimler takip etmiş, bu da bazı lafızların yumuşamasına ve bazı anlamların kaybolmasına yol açmıştır. Cürcânî'ye göre muhdes bir şair ne yaparsa yapsın eleştirilenlerin hedefine maruz kalmaktan kurtuluşu yoktur. Çünkü belâgat sanatları yoluyla şiiri süslemeye çalışırsa tekellüf ve yapmacıklık ithamlarına maruz kalır. Eski şiirlere benzer şekilde şiir nazmederse taklitçi veya intihalcı olarak değerlendirilir. Yaşadığı döneme uygun yeni lafızlarla ifade ederse, Arapça ifade tarzından sapmakla suçlanır. Bu nedenle Cürcânî, bu şairlerin hatalarına mümkün olduğunca göz yumulması ve şiirlerine ilişkin müsamaha gösterilmesi çağrısında bulunmuştur.⁹⁴

Cürcânî eserinde din ile şiir ilişkisini de ele alır. O, Mütenebbî'yi bu konuda savunurken İbn Cinnî'nin yaklaşımını takip ederek, Mütenebbî'yi inancının bozuk olmasıyla suçlayan eleştirilenlerin görüşlerini reddetmektedir. Din ile şiir arasında ayırım yapan Cürcânî, inancın zayıf olmasının şiiri etkileyemeyeceği ve şairin edebi değerini düşürmeyeceği görüşündedir. Aynı şekilde şiirinde dine karşı ifadeler bulunmasından dolayı şaire yönelik tenkitte bulunmanın doğru olmadığını düşünür. Eğer şairlerin eleştirisi dine ve inanca dayalı olsaydı, başta şiirlerinde cenneti ve cehennemi inkar eden bazı ifadeler barındırması nedeniyle Ebû Nüvâs'ın adının şiir divanlarından kaldırılması, daha sonra Hz. Peygambere yönelik uygun olmayan ifadeler içermesi nedeniyle Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645) gibi şairlerin isimlerinin silinmesi, hatta Müslüman olmadıkları için İslam öncesi şiirlerin yok edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁹⁵

⁹² Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 18.

⁹³ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 19.

⁹⁴ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 52; Abbâs, *Târihu'n-Nakd*, 333.

⁹⁵ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 63-64.

Cürcânî, şairlerin şiirlerinde mübalağaya başvurmaları konusunda orta bir konumda yer almaktadır. O, şiirlerindeki aşırı derecede mübalağa nedeniyle Mütenebbî'yi savunma veya bu konuda ona isnat edilen kusurları mazur görmeye yönelik bir eğilim göstermez. Çünkü ona göre bu tür mübalağa her çağda ve bütün şairlerin şiirlerinde görülen ortak bir kusurdur. Cürcânî, mübalağanın muhdes şairler arasında genel bir kullanım tarzı olduğunu ve birçok eski şairde de bulunduğunu belirtir. O, mübalağa konusunda eleştirmenlerin ikiye ayrıldığına görür: Bir kısmı bunu kabul edip güzel değerlendirirken, bir kısmı da reddedip olumsuz bulmaktadır. Muhdes ve kadim şairler arasında uzlaşmacı tavır takınan Cürcânî, eleştirmenlerden söz konusu mübalağayı kabul edenlerin her çağdaki şairden kabul etmesi gerektiğine, reddedenlerin ise tüm şairlerden reddetmesi gerektiğine işaret eder.⁹⁶ Bu sözler Cürcânî'den gelen objektiflik çağırısı olarak dikkat çekmektedir.

Cürcânî, Mütenebbî'yi savunduğu ikinci bölümde, Mütenebbî'nin şiirlerine kusurlar atfeden hasımlarına objektif bir şekilde cevap vermiştir. Bu bağlamda mukayese yöntemini kullanarak başta Mütenebbî'nin şiirlerindeki bazı olumlu ve olumsuz yönleri ortaya çıkarmak için öncelikle Ebû Temmâm, Ebû Nüvâs ve İbnü'r-Rûmî gibi büyük şairlerin kusurlarını zikretmiştir.⁹⁷ Ardından Mütenebbî'nin şiirleriyle ilgili eleştirmenlerin zikrettikleri kusurları değerlendirmede bulunmadan aktarmıştır. Ayrıca Mütenebbî'nin şiirlerini eleştirmenlerin sıkıcı, karmaşık, zayıf, ağır, kötü, aşırı mübalağa, istiarelerde uygunsuzluk, lafızlarda garabet, anlamlarda kapalılık, nahiv açısından lahn, üsluplarda tekellüf, şiir nazmında dağınıklık gibi hususlarda eleştirdikleri kusurlardan örnek beyitler sunmuştur. Bu örneklerden birkaçı şöyledir:

حشاهُ لي بَحْرَ حشايِ حاش	مبيني من دَمَشقَ على فراش
علي شروبٍ للجُبوشِ أكوُلُ	أغرَّكُم طولُ الجُبوشِ وَعَرْضُها
ويَجْهَلُ علمي أَنَّهُ بي جاهِلُ	ومن جاهِلٍ بي وَهو يَجْهَلُ جَهْلُهُ
ويأكلُهُ قبلَ البلوغِ إلى الأكلِ	أيفطمُهُ التواربُ قبلَ فطامِهِ
دونهُ قَضَمَ سَكْرَ الأهوِازِ ⁹⁸	تَقَضَمُ الجَمْرَ وَالْحَدِيدَ الأَعادي

Geceyi Şam'da yüreğimin sıcaklığıyla dolu sıcak bir yatakta geçirdim.

Ordularınızın sayısının çok olması sizi aldatmaktadır. Halbuki Ali (Seyfüddevle) ordularınızı yiyip içip bitirir (yok eder).

Kendi cehaletinden habersiz olan benim hakkımda da cahildir. O beni bilmediğine (tanımadığına) dair benim bilgi sahibi olduğumdan da habersizdir.

Toprak, onun (Seyfüddevle'nin) çocuğunu henüz süttten kesilmeden önce hayattan keser mi?! Gerçekten henüz yemek yiyecek yaşa ulaşmadan önce onu yer mi?!

Düşmanları onun makamına ulaşamadığından, Ahvâz şekeri gibi közü ve demiri kemirmekteler.

Cürcânî'nin Mütenebbî'yi diğer şairlerle mukayese etmesindeki amaç, tenkitçilerin Mütenebbî hakkında iddia ettikleri kusurların muhdes şairlerin şiirlerinde de bulunduğunu ve bu kusurlara sadece

⁹⁶ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 420, 428.

⁹⁷ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 19, 54, 58, 82.

⁹⁸ Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 242, 359, 34, 280, 203.

Mütenebbî'nin değil bütün şairlerin düşebileceğini göstermektedir.⁹⁹ Cürcânî, eleştirmenleri şiir eleştirisinde insafî elden bırakmamaya çağırır. Çünkü eleştiri alanı, şairlerin değerini gerçek anlamda ortaya koyan nesnel deliller bularak doğru sonuçlara ulaşmanın zor olduğu geniş bir alandır. Bu nedenle eleştirmenin hem estetik yönleri ortaya çıkarmak hem de kusurları objektif bir şekilde ortaya koymak için açık bir zihne, sağlam mizaca, engin tecrübeye ve güçlü dirayete sahip olması gerekir.¹⁰⁰

Eserinde Mütenebbî'yi savunduğuna dair bir izlenim bırakan Cürcânî, eleştirmenlerin tenkitlerinde objektif olmaları için bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyeler doğrultusunda insafî elden bırakmayan bir eleştirmenin, bir şairin olumlu ve olumsuz yönlerini sergileyip hüküm vermek için öncelikle onun şiirlerini Arap edebiyatındaki diğer şiirlerle mukayese etmesi gerekmektedir. Bu mukayese ışığında, lafız düzeyinde yapılan hatalar göz ardı edilmemelidir. Zira bu hataya düşmeyen bir şair bulmak neredeyse imkansızdır. Anlam düzeyinde hatalara müsamaha gösterilmelidir. Çünkü eski şairlerin birçoğu bu tür hatalara düşmüştür. Sırf kasidenin bir beytinde kusur olması sebebiyle şairin edebî değerini düşürmemelidir. Son olarak Ebû Temmâm ve Ebû Nüvâs'ın şiirlerine göz atılarak bu tür hatalar içerip içermediği ortaya konulmalıdır.¹⁰¹ Zira Cürcânî, mukayese yönteminde Mütenebbî ile muhalifleri arasında uzlaşmacı bir çözüm bulmayı amaçlayan bir eleştirmen mantığıyla hareket etmektedir. Bundan dolayı yaptığı mukayeseyle, ne Mütenebbî'yi diğer şairlere göre üstün tutmayı, ne de Mütenebbî'ye göre diğer şairlerin itibarını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca onun kadim şairleri öne çıkarmak veya muhdes şairleri arka planda bırakmak gibi bir niyeti yoktur. Ona göre şiir tabiata, zamana, çevre ve temaya göre farklılık göstermektedir. Bu yüzden Cahiliye dönemi şiirleri Abbasilerin şiirlerine denk düşmez. Bedevilerin şiirleri şehirlî şairlerin şiirlerine benzemez, gazel şiirleri fahr şiirlerinden farklıdır.¹⁰²

Cürcânî Mütenebbî'nin şiirini üç açıdan savunmaktadır. Birincisi şiirin iyi yönlerini kötü yönleriyle mukayese etmek suretiyle iyi yönlerinin kötü yönlerinden daha fazla olduğunu ortaya çıkarmaktır. İkincisi, Mütenebbî gibi büyük muhdes şairlerin de hatalar yaptığını ortaya koyarak sadece Mütenebbî'nin hesaba çekilip eleştiriye maruz kalması ve şiirinin güzel kısımlarının görmezden gelinmesinin yanlışlığını göstermektedir. Üçüncüsü ise eğer bir gerekçesi varsa, şairin yaptığı hatayı mazur görmektir.¹⁰³

Cürcânî, Mütenebbî'nin şiirindeki kusurlara ilişkin eleştirmenlerin atıfta buldukları şiirlere değindikten sonra, Mütenebbî'nin şaheser nitelikteki şiirlerinden örnekler vererek, Mütenebbî'yi açıkça müdafaa etmeye yönelir. Bu bağlamda nadir bir kelimenin veya garip bir lafzın bulunması ve matbû' (doğal yetenekle söylenen) olmayan bir kasidenin varlığı nedeniyle tutucu eleştirmenlerin bu beyitleri inkar etmelerine şaşırır. Cürcani'ye göre bu eleştirmenler Mütenebbî'ye karşı hüküm verirken biraz

⁹⁹ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 82-99.

¹⁰⁰ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 99-100; Şevkî Dayf, *fî'n-Nakdi'l-Edebî*, (Kahire, Dârü'l-Maârif, 2004), 91.

¹⁰¹ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 81.

¹⁰² Şevkî Dayf, *en-Nakd*, 92.

¹⁰³ Bedevî, *el-Kâdî el-Cürcânî*, 74-75.

insafli davransalar onu fuhulu's-şu'arâ tabakasından yani üst düzey şairler kategorisinden çıkarmazlardı, basit bir hata ya da geçici bir yanılma yüzünden onu şairler arasında geri plana yerleştirmezlerdi. Mütenebbî'yi diğer şairlerden üstün kılan pek çok meziyet bulunmasına rağmen Cürçânî, onu şairlerin sınıflandırmasında öne çıkarmayan eleştirmenleri yadırgar.¹⁰⁴ Cürçânî'nin Mütenebbî'nin divanından örnek verdiği şaheserler arasında şairin Mısır'da kaldığı bir dönemde yakalandığı humma hastalığını tasvir ettiği şiirler yer alır. Aşağıdaki mısralar o kasidedendir:

وزائرتي كأنَّ بها حياءَ
فَلَيْسَ تَزورُ إِلَّا فِي الظَّلامِ
بَدَلْتُ لَهَا المطارِفتَ والحشايا
فَعَاقَفتُها وَبَاتتَ فِي عِظامِ
يَضيقُ الجِلْدُ عَن نَفسي وَعَناها
فَتوسِعُهُ بِأنواعِ السيقا
أراقِبُ وَقَتها مِن غيرِ شوقِ
مُراقِبَةَ المَشوقِ المُستَهامِ
جَرَحتَ مُجَرَّحاً لَمْ يَبقَ فِيه
مَكَانٌ لِلسُيوفِ وَلا السِهامِ¹⁰⁵

Öyle bir ziyaretçim (humma hastalığı) var ki sanki utangaçtır. Sadece gecenin karanlığında beni ziyaret eder.

Onun için her türlü halılar ve ipek örtüler serdim, ancak onları bırakıp kemiklerimde geceyi geçirdi.

Cildim nefesime ve bu hastalığa dayanamayacak kadar daraldı, çünkü bu hastalık her türlü acıyla cildimi genişletiyor.

Kara sevdaya tutulan âşığın sevgilisini beklemesi gibi özlem duymadan onun gelmesini bekliyorum.

Ne kılıcın vuruşlarına ne de okların hedeflerine sığacak bir yeri kalmayan yaralı bir bedeni yaraladın.

Cürçânî, Mütenebbî'nin hasımlarını ikiye ayırmaktadır: Birinci kategori kesinlikle Cahiliye dönemi şiirini tercih eden ve Mütenebbî'nin şiirleri dahil olmak üzere muhdes şiiri reddedenlerdir. İkinci kategori Ebû Temmâm, Buhtürî, İbnü'r-Rûmî ve diğer muhdes şairlerin şiirlerini tercih eder. Ancak Mütenebbî'nin şiirlerine karşı önyargılı tavır alır, onun bütün olumlu yönlerini inkâr eder, edebi değerini düşürür. Cürçânî, muhdes şairlerin şiirlerini tercih edip, Mütenebbî'nin şiirlerini gözardı etmenin haksızlık olduğunu, şiir yazmada her şairin kendine özgü bir yaklaşımı olduğunu düşünür. Bu hususta Mütenebbî'nin izlediği yolun Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783), Ebû Nüvâs (ö. 198/813) ve diğer şairlerin yaklaşımından farklılık gösterdiği görüşündedir. Bu doğrultuda Mütenebbî'nin şiirlerine masnû' (doğal ytenekle söylenmemiş, tekellüf barındıran şiir) ve matbû'¹⁰⁶ olup olmaması açısından ılımlı bir bakış açısı sunar. Dolayısıyla şiirinin bir kısmını masnû, bir kısmını da matbû' olarak değerlendirir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ebü'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta*, 100-101.

¹⁰⁵ Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 484.

¹⁰⁶ Doğuştan gelen ve yapmacıklık, tekellüf ve zorluk olmadan ilham yoluyla şiir söyleme yeteneğidir. Bkz. Şevki Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu fi's-Şi'ri'l-Arabî*, (Kahire, Dârü'l-Maârif, ts), 1. Baskı, 7.

¹⁰⁷ Ebü'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta*, 49-50.

Şiirsel intihal konusu Cürcânî'nin kitabında ele aldığı en önemli konulardan biridir. Cürcânî, intihali Arap edebiyatında kusur barındıran eski bir olgu olarak tanımlar. Bu olgu, eski şairlerden anlam, lafız ve düşünce çalmak gibi yöntemlere dayanırken, muhdes şairler intihali gizlemek için yeni yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yeni yöntemler arasında övgünün hicve aktarılması gibi anlamı bir temadan başka bir temaya taşımak anlamına gelen nakil, manayı tersine çevirmek anlamına gelen kalp ve şiir nazmında kafiye, vezin ve tertip düzeyinde değişiklikler yapılması yer almaktadır.¹⁰⁸ Cürcânî, Mütenebbî'nin kalp yöntemiyle başka bir şairden aldığı şu örneği verir:

أَجِبُّهُ وَأُجِبُّ فِيهِ مَلَامَةً إِنَّ الْمَلَامَةَ فِيهِ مِنْ أَعْدَائِهِ¹⁰⁹

Onu kınayanlara rağmen sevmeli miyim? Ona yönelik kınamalar düşmanlarından gelmektedir.

Mütenebbî, yukarıdaki beyitte Ebü's-Şey's'nin (ö. 196/811) aşağıdaki beytinden anlamı kalp yöntemiyle almıştır:¹¹⁰

أَجِدُّ الْمَلَامَةَ فِي هَوَاكَ لَدَيْدَةً حُبًّا لِذِكْرِكَ فَلْيَلْمَنِي الْيَوْمَ¹¹¹

Senin hatıranı olan sevgimden dolayı aşkıyla kınanmayı keyifli bulmaktayım. Bu yüzden beni kınayanlar istediği kadar kınasınlar.

Cürcânî, güzeli güneşe ve aya, cömerti yağmura ve denize, aptalı taşa ve eşeğe, yiğidi kılıç ve ateşe benzetmek gibi şairler arasında yaygın kullanılan ortak anlamları serika babından çıkarır. Şairler arasında lafızlar bakımından benzerlik bulunmasının intihal olmadığı görüşündedir.¹¹² Bazı durumlarda bir şair ortak kullanımda olan anlamlardan alır, ancak onun üzerine estetik dokunuşlar ve etkili ahenk yaratan lafızlar ekleyerek daha güzel bir şekle dönüştürür. Bu durum Cürcânî'ye göre kabul edilebilir bir intihal kapsamına girer.¹¹³ Muhammed Mustafa Heddâre, Cürcânî'nin birbirine benzeyen teşbihleri intihal olarak görmemesini, şairler arasında benzer sanatın üretilmesine katkıda bulunan doğal ve sosyal çevre koşullarının etkisine bağlamıştır. O, Cürcânî'nin doğal ve sosyal koşulların edebi üretim üzerinde yarattığı etkiyi anladığı ve bu anlayışını eleştirilenlerin intihal iddialarına itiraz bağlamında *el-Vesâta* adlı kitabında pratik olarak uyguladığı görüşündedir.¹¹⁴

Cürcânî, kendisinden önce gelen eleştirilenlerin şiirsel intihalleri ortaya çıkarma konusunda çok ileri gittiklerine, şairleri intihal yapmakla suçlarken aşırı bir tavır aldıklarına ve bu konuda şairlere yönelik eleştirilerinde abartılı şekilde suçlamada bulduklarına inanmaktadır.¹¹⁵ Bu düşünceden hareketle şiirde intihal meselesinde muhdes şairleri mazur kılan gerekçeler üretmek ılımlı bir yaklaşım izlemeye çalışmaktadır. Zira eski şairlerin şiirlerinde her konuya değinildiği ve her tema üzerine şiir nazmedildiği, dolayısıyla muhdes şairlerin şiirlerinde yenilik yapmasına yer bırakılmadığı

¹⁰⁸ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 214.

¹⁰⁹ Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 350

¹¹⁰ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 206

¹¹¹ Ebü's-Şey's, Muhammed b. 'Alî el-Huzâ'î, *Divânu- Ebü's-Şey's el-Huzâ'î*, thk. Abdullah el-Cebûrî, (Beyrût, el-Mektebu'l-İslâmî, 1984), 102

¹¹² Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 183.

¹¹³ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 188.

¹¹⁴ Heddâre, *Müşkiletü's-Serikât*, 262-263.

¹¹⁵ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 214.

görüştüğüdür. Ona göre herhangi bir şair şiirinde ne kadar yeni şeyler getirmeye çalışırsa çalışsın, eski şiir divanlarında mutlaka buna benzer bir şey bulunacaktır. Bu nedenle şairleri, “Şu beyti intihal etti” ya da “Filanca sözü çaldı (iğare etti)” gibi ifadelerle suçlamayı yersiz ve haksız bularak bunun yerine “Filanca şöyle söylemiştir”, “Bundan önce filanca şöyle demiştir” gibi ifadeler kullanır. Ayrıca bu tür ifadeler kullanıldığında şairlerin haksız yere intihalle suçlanma ihtimalinden kaçınılmış olur.¹¹⁶ Cürcânî'nin bu sözleri intihal konusunda çok ihtiyatlı bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Cürcânî'nin, Mütenebbî'nin yaptığı intihallere ilişkin olarak سرق kelimesine atıfta bulunmadan verdiği örnekler arasından birkaçını aktarmak yerinde olacaktır.

Ebû Temmâm şöyle demiştir:

عَزَّيْتُهُ عَلَى كَثْرَةِ الْأَهْلِ فَأَضْحَى فِي الْأَقْرَبِينَ جَنِيًّا
فَلَيْطَلُ عُمُرُهُ قَلْوًا مَاتَ فِي مَرَوْ مُقِيمًا بِهَا لَمَاتَ غَرِيًّا¹¹⁷

Yükseklere ulaşmak onu akrabalarından ve çevresindekilerden uzaklaştırmıştır, dolayısıyla akrabaları arasında yabancı olmuştur.

Allan ona uzun ömür versin, eğer Merv'de¹¹⁸ ikamet ederek ölseydi, yabancı biri olarak ölmüş olurdu.

Mütenebbî, Ebû Temmâm'a benzer bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

وَهَكَذَا كُنْتُ فِي أَهْلِي وَفِي وَطَنِي إِنَّ النَّفْسَ غَرِيبٌ حَيْثُمَا كَانَا¹¹⁹

Ben de ailemle ve ülkemde böyleydim. Değerli biri nerede olursa olsun yabancıdır.

Yukardaki benzerliği Cürcânî şöyle yorumlar: "Mütenebbî'nin beyti daha güzel ve sağlamdır, Ebû Temmâm ise övgü temasında ölümden bahsederek hata yapmıştır".¹²⁰

Cürcânî'nin zikrettiği başka bir örnek şair Ebu'l-Abbas el-Ekber'in aşağıdaki beytidir:

لَفْظِي وَلَفْظِكَ بِالشُّكْوَى قَدْ ائْتَلَفَا يَا لَيْتَ شِعْرِي فَقَلْبَانَا لَمْ اِخْتَلَفَا¹²¹

Sözlerim senin sözlerinle şikâyet konusunda birbirine uyum sağladı. Keşke bilseydim neden kalplerimiz farklıydı?

Mütenebbî aynı anlama yakın bir şekilde şu beyiti nazmetmiştir:

أَبْدَيْتَ مِثْلَ الَّذِي أَبْدَيْتَ مِنْ جَزَعٍ وَلَمْ تُجْنِي الَّذِي أَجْنَنْتَ مِنْ أَلَمٍ¹²²

Sen de benim kadar endişe gösterdin, ancak benim gizlediğim aşk acısını gizleyemedin.

Cürcânî, birinci beyiti daha zarif bularak Ebu'l-Abbas el-Ekber'in beytini tercih etmektedir.¹²³ Ebu'l-Abbas el-Ekber'in şiirini tercihi konusunda Cürcânî ile aynı fikirdeyiz. Çünkü bu beyitte ifade zarif ve gazel temasına daha uygun kullanılmıştır

¹¹⁶ Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 214–215.

¹¹⁷ Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâi, *Dîvânî Ebî Temmâm*, thk. Mühyüddin Heyyât, (Müessesetü'l-Maârif, ts), 26.

¹¹⁸ Merv: Horasan'ın ünlü şehirlerindendir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldan*, (Beyrût, Dâru Sadir, 1977), 4/112.

¹¹⁹ Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 182.

¹²⁰ Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 219.

¹²¹ Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 218.

¹²² Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, 37.

Diğer örneklerde ise Cürçânî, bir değerlendirme yapmadan sadece intihalle ilgili beyitleri aktarmaktadır.¹²⁴ Bu örneklerden biri Ebû Temmâm'ın şu beyitidir:

فَقَدْ بَتَّ عَبْدُ اللَّهِ خَوْفَ انْتِقَامِهِ عَلَى اللَّيْلِ حَتَّى مَا تَدَبَّ عَقَارِيهُ¹²⁵

Abdullah, intikam korkusunu gecenin üzerine öyle bir yaydı ki, akrepler yuvalarından ayrılamaz hale geldiler.

Mütenebbî, aynı anlamı nakil yoluyla gizleyerek şu şekilde ifade etmiştir:

تَصَدُّ الرِّيحُ عَنْهَا مَخَافَةً وَتَفْرَغُ مِنْهَا الطَّيْرُ أَنْ تَلْفُطَ الْحَبَا¹²⁶

Şiddetli rüzgâr/kasırğa (surun yüksekliğinden) korktuğu için ondan uzaklaşmakta ve kuşlar surun üzerindeki tahılı yakalamaktan ürkmekteler.

Kanaatimizce, Mütenebbî bu beyitteki intihali mümkün olduğu kadar gizlemeye çalışmıştır. Ancak Ebû Temmâm'ın şiirinde özgünlük ve orijinallik açık bir şekilde görünmektedir. Anlam ise, Mütenebbî'nin şiirine göre daha nettir.

Cürçânî, kitabının birçok yerinde Mütenebbî'yi savunmasına rağmen bazen Mütenebbî'nin şiirlerini incelerken kusurlara rastlamakta ve Mütenebbî'yi eleştirmektedir. Mütenebbî'nin aşağıdaki beyitini bu hususta örnek olarak sunabiliriz:

إِذَا مَا ضَرَبْتَ الْقِرْنَ ثُمَّ أَجَزْتَنِي فَكَلَّ ذَهَبًا لِي مَرَّةً مِنْهُ بِالْكَفِّ¹²⁷

Senin emsalin birine vurursan, sonra da beni ödüllendirirsen, vurduğun kimsede yarattığın yara kadar bana atın ver.

Yukarıdaki beyitte Cürçânî, şiirsel dokuda zafiyet ve nazım düzeyinde kalitesizlik görmektedir. Bunun nedeni Mütenebbî'nin çok miktarda altın elde etmek amacıyla yarayı derinleştirmeye ve genişletmeye odaklanmasıdır.¹²⁸ Bu örnekte Cürçânî'nin eleştirisinde önyargı olmaksızın nesnel bir yaklaşım gösterdiğini söylemek mümkündür.

Cürçânî, bazen Mütenebbî'yi eleştirmeden veya savunmadan, onun şiirlerindeki kusurlardan örnekler vererek, önce Mütenebbî'yi tenkit edenlerin ifadelerini zikreder, sonra Mütenebbî'nin şiiriyle ilişkin görüşüne yer verir, daha sonra şairi savunanların ifadelerini zikreder. Örneğin, Mütenebbî'nin şu beyitine yer vermiştir:

إِذَا كَانَ بَعْضُ النَّاسِ سَيْفًا لِدَوْلَةٍ فَفِي النَّاسِ بَوَاقَاتُ لَهَا وَطُبُولُ¹²⁹

Eğer bazı insanlar bir devletin kılıcı olursa (Seyfûddeve'ye atıfta bulunmaktadır), o zaman diğer insanlar ona bir borazan ve davul olur.

Tenkitçiler, şirde geçen بُوُق kelimesinin cemisinin بَوَاقَات şeklinde söylenmesini hata olarak değerlendirirler. Çünkü فُعْلُ babından gelen cemiler أفعال veya فَعُول şeklinde olmalıdır.¹³⁰ Ancak بَوَاقَات

¹²³ Ebü'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta*, 218.

¹²⁴ Ebü'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta*, 238,240-243.

¹²⁵ Ebü Temmâm, *Divânü Ebî Temmâm*, 46.

¹²⁶ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 327.

¹²⁷ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 83.

¹²⁸ Ebü'l-Hasan el-Cürçânî, *el-Vesâta*, 424.

¹²⁹ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 359.

örneğinde olduğu gibi فعات kalıbında ifade edilmesi Arap dilinde bilinmemektedir. Mütenebbî'ye şiirinde geçen bu lafız sorulduğunda, bu yabancı bir kelimedir ve bu kelimenin çoğulu ancak بوقات şeklinde geçmektedir şeklinde cevap vermiştir. Mütenebbî'nin savunucuları ise, şairin sözlerine benzer açıklamalar yaparak, bu kelimenin Arapların bu şekilde kullandığı yabancı bir kelime olduğunu ve Mütenebbî'nin yabancı kelimelerin cemisini belirleme hususunda Arap dili usullerine uyduğunu belirtmişlerdir.¹³¹ Kanaatimizce, Cürcani bu tartışmada Mütenebbî'yi savunan bir tavır göstermiştir. Çünkü Arap şiirinden, Kur'an-ı Kerim'den ve Hadislerden Mütenebbî'yi savunan görüşleri destekleyen örnekler sunmaktadır.

Sonuç

Mütenebbî, Arap edebiyatı tarihine damgasını vuran Abbasi dönemi şairlerinden birisidir. Onun şiire karşı olağanüstü yeteneği, makam ve mevki konusunda hayattan yüksek beklentileri, şan-şöhret arzusu, onurlu ve şerefli bir hayatı hak ettiği fikri, kendine olan yüksek özgüveni vb. özellikleri farklı edebi çevreler tarafından tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Onunla ilgili şiir odaklı tartışmalarda duygusal, kişisel ve taraflı davrananların yanında tarafsızlığını koruyanlar da bulunmaktadır.

Mütenebbî'nin şiirleri yaşadığı dönemde ve sonrasında birçok edebi-eleştirel tartışma ve çatışmaya yol açmıştır. Eleştirmenler ve yazarlar çoğunlukla onu şiiri ve şairliği üzerinden değerlendirmişler, şiirinin özgün olup olmadığı, şiirinde intihal bulunup bulunmadığı, şiir dilinde kusurlar bulunup bulunmadığı vb. konuları ihtiva eden görüşlerini eserlerine yansıtmışlardır. Bu eserler Arap edebiyatında edebi eleştirinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Zira onunla ilgili yazılan eserlerde farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Onu beğenenler, eleştirenler ve objektif davrananlar şeklinde üç farklı grup ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Ebü'l-Hasan el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih* adlı eserinde orta yolu bulmaya çalışarak objektif ve insafli bir tavırla hareket etmiştir. Mütenebbî'nin şiirleri ekseninde gerçekleşen tartışmalar Cürcânî'den sonra da uzun süre devam etmiştir. Yani onun eseri Mütenebbî hakkındaki eleştirel tartışmaları sonlandırmamıştır.

Cürcani, *el-Vesâta* kitabında Mütenebbî ve Abbasi döneminin diğer şairleri hakkında ortaya çıkan tenkit tartışmalarını ele almıştır. Mütenebbî ile eleştirmenler arasında ılımlı, uzlaşmacı bir tutum benimsemeye çalışmıştır. Eleştiri meselelerini ortaya koyarken objektif bir yaklaşım izleme çabası içinde olmuştur. Mütenebbî'nin şiiriyle ilgili haksız eleştirel yargılarda bulunanların karşısında yer alarak insaf çerçevesinde hareket eden Cürcani şiirinde bir hata bulduğunda onu eleştirmiş, estetik bulduğu şiirlerini ise olumlu yönde değerlendirmiştir.

Cürcânî, kendine göre sistematik sayılabilecek ölçütler belirlemiş ve bu ölçütlere göre değerlendirmeler yapmıştır. Mütenebbî karşıtları gibi sadece olumsuz yönlerine odaklanmamış, kendi

¹³⁰ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 443.

¹³¹ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 445-446.

ölçütleri ve tenkitçiliği çerçevesinde şairin bazen lehine ve bazen de aleyhine değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun bu tavrını kadılık mesleğine bağlayanlar vardır. Eserinde objektif davranmaya çalışan Cürcânî, Mütenebbî'ye karşı haksız ithamlarda bulunanlara itirazını ortaya koymuş ve gerekli gördüğü yerde onu savunan bir yaklaşım izlemiştir. Mütenebbî'nin şiirindeki hataların bütün şairler tarafından yapılabileceği ve Mütenebbî'nin büyük şairler (fuhul) sınıfına girmesine bir engel teşkil etmediği görüşünü vurgulamıştır. Bu çabasıyla Cürcânî Mütenebbî'nin hak etmediği eleştirilere maruz kalarak şiirindeki güzelliklerin göz ardı edilmesinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bir gerekçesi varsa, şairin hatasının mazur görülmesi kanaatini de dile getirmiştir. İntihal konusunda da ihtiyatlı davranan Cürcânî bu hususta kesin hüküm vermenin zor olduğu görüşündedir. O, herkesin kullanabileceği yaygın ifadeleri intihal kapsamı dışında tutmuştur.

Cürcânî'nin Mütenebbî'nin şiirini değerlendirmek için çoğu zaman diğer büyük şairlerin şiirleriyle mukayese yöntemine başvurduğu görülür. Cürcânî'nin şiirleri değerlendirirken, -bazı araştırmacıların da dikkat çektiği gibi- kadılık görevinin etkisi hissedilmektedir. Zira adeta mahkeme ortamındaki gibi şairi “suçu ispat edilene kadar masumdur” kuralı gereğince zanlı olarak görmüş ve onu çoğu zaman savunmuştur. Dolayısıyla bir hâkim tavrıyla şairin lehine olan yorumları ve aleyhine olan ithamları beraberce değerlendirerek hüküm vermeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Mütenebbî'nin büyük şairler (fuhûl) kategorisinde yer almasına engel bir durum bulunmadığına ilişkin kanaatini ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Abbâsî, Abdurrahim b. Ahmed, *Meâhitu't-Tansîs alâ Şevâhidi't-Telhîs*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd, (Beyrût, Alemü'l-Kütüb).
- el-'Amîdî, Ebû Sa'd Saîd Muhammed b. Ahmed, *el-İbâne 'an Serikati'l-Mutenebbî*, thk. İbrahim ed-Dessûkî, (Mısır, Dârü'l Maârif, 1961).
- Âmilî, Behâüddin Muhammed b. Hüseyin, *el-Keşkûl*, (Beyrût Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye).
- Avad, İbrahim, *Luğatu'l-Mütenebbi Dirâsetün Tahlîliyye*, (Matbaatü's-Şebab, 1987).
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Harun, (Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî, 1997).
- Bedevî, Ahmet, *el-Kâdî el-Cürcânî*, (Kahire, Daru'l-Maârif).
- el-Bedî, Yusuf, *eş-Subhu'l-Münebbî 'an Hayşiyyeti'l-Mütenebbî*, thk. Mustafa es-Saka- Muhammed Çatte, (Kahire, Dârü'l-Maârif, ts).
- el-Büstânî, Butrüs, *Udebâu'l-Arab fi'l-A'sri'l-Abbasi*, (Kahire, Musseseu'l-Hendâvi, 2011).
- Dayf, Şevkî, *en-Nakd*, (Kahire, Daru'l-Maârif, ts).
- , *el-Fennü ve Mezâhibuhu fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, (Kahire, Dârü'l-Maârif, ts).
- , *fi'n-Nakdi'l-Edebî*, (Kahire, Dârü'l-Maârif, 2004).
- Durmuş, İsmail, “Mütenebbî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2006).

- Ebü Temmâm, Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâi, *Dîvânî Ebî Temmâm*, thk. Mühyüddin Heyyât, (Müessesu'l-Maârif, ts).
- Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, Alî b. Abdilazîz b. el-Hasan, *el-Vesâta Beyne'l-Mütenebbî ve Husûmihi*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed el-Bicâvî, (Mısır, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1966).
- Ebü's-Şeys, Muhammed b. 'Alî el-Huzâ'î, *Divânu- Ebü's-Şeys el-Huzâ'î*, thk. Abdullah el-Cebûrî, (Beyrût, el-Mektebu'l-İslâmî, 1984).
- el-Enbârî, Kemâleddin, *el-İnsâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, şerh. Ramazan Abdultevab, (Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, 2002).
- , *Nüzhetü'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, (Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1998).
- el-Fâhûrî, Hanna, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, (Beyrût, el-Mektebetü'l-Bulisîye, 1987).
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, (Beyrût, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001).
- el-Hâtimî, Ebu Ali Muhammed b. el-Hasan b. el-Muzaffar, *er-Risâletü'l- Muvaddiha fî Keşfi 'Uyubi'l-Mütenebbi*, thk. Muhammed Yusuf Necm, (Beyrût, Dâru Sâdır, 1986).
- , *er-Risâletü'l-Hâtimiyye fîmâ Vâfaka'l-Mütenebbî fî Şi'rihi Kelâme Aristo fî'l-Hikme*, thk. Fuad Efrâm el-Bustânî, (Beyrût, Dâru'l-Maşrik, 1931).
- Heddâre, Muhammed Mustafa, *Müşkiletü's-Serikât fî'n-Nakdi'l-'Arabî Dirâse Tahliliyye Mukârene*, (Kahire, Mektebetü'l-Anclu, 1958).
- Hüseyn, Muhammed, *el-Mütenebbi ve'l-Karâmîta*, (Riyad, Menşûratu Dâri'r-Rifâf, 1981).
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Bağdâdî, *Fesrü Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Riza Receb, (Dimaşk, Daru'l-Yenâbi', 2004).
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Sebete Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân*, thk. İhsân Abbas, (Beyrût, Daru Sâdır, 1978)
- İbn Raşîk, Ebü Alî el-Hasan b. Raşîk el-Kayrevânî, *el-Umde Fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrût, Daru'l-Cîl, 1981).
- İbn Vekî' et-Tinnîsî, *el-Munsif li's-Sârik ve'l-Mesrûk minh fî İzhâri Serikâti Ebi't-Tayyib el-Mütenebbi*, thk. Ömer Halife b. İdrîs, (Bingâzî, Câmi'atu Karyûnis, 1994).
- İbnü'l-Adîm, Ebu'l-Kâsım Kemâlüddîn, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. Süheyil Zekkâr, (Daru'l-Fıkr).
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn el-Cezerî, *el-Meselü's-Sair fî Edebi'l-Katib ve's-Şair*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna, (Kahire, Dâru'n-Nahda, 1959).
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâr-i Men Zeheb*, thk. Mahmud el-Arnaut, Abdulkadir el-Arnaut, (Beyrût, Dâru İbn Kesîr, 1989).
- İhsân Abbâs, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebi' İnde'l-Arab*, (Beyrût, Dâru's-Sekâfe, 1983)

- Kassâb, Velîd “el-Husûmetü'n-Nakdiyye havle Şi'ri'l-Mütenebbî”, *Mecelletu'l-Faysal*, sayı; 55, (Riyad, 1981).
- el-Maarrî, Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân, *Risâletü'l-Ğufrân*, thk. Âişe Abdurrahman, (Dârü'l-Maârif).
- Mendûr, Muhammed, *en-Nakdu'l-Menhecî 'inde'l-'Arab*, (Kahire, Dâru'n-Nehda, 1996).
- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib, *Divânu'l-Mütenebbî*, (Beyrût, Dâru Beyrût, 1983)
- Olçun, Muhammed Mahmut, “Cürcanlı Üç Edîbin Klasik Arap Edebiyatına Katkıları”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. 4, S. 1, (Karaman, 2021).
- es-Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. el-Abbâs et-Tâlekânî, *el-Keşf 'an Mesâvi'i Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Bağdat, Mektebetül-Maârif, 1965).
- , *el-Emsâlü's-Sâ'ire min Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Bağdat, Mektebetü'n-Nahda, 1965).
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl, *Yefîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr*, thk. Mufîd Muhammed Kamîha, (Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983).
- Selâm, Muhammed Zağlul, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî ve'l-Belağa Hatta'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicrî*, (Kahire, Dâru'l-Maârif, 1982).
- Şuayb, Muhammed Abdurrahman, *el-Mütenebbî Beyne Nâkideyhi fî el-Kadîm ve el-Hadîs*, (Mısır, Dârü'l-Maârif, 1964)
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, (Beyrût, Dâru Sadir, 1977).
- , *Mu'cemu'l-Büldan*, (Beyrût, Dâru Sadir, 1977).
- ez-Ziriklî, Hayrüddîn, *el-A'lâm*, (Beyrût, Daru'l-İlm li'l-Malâyîn, 2002).